

PRISKONTROL 1939—1942

Af EBBE GROES

NÆPPE nogen af Krigstidens ekstraordinære Foranstaltninger har vakt en saadan Interesse og Diskussion hos Offentligheden som Priskontrollen. Dette er forstaaeligt nok, thi Prisstigningen og Kampen herimod øver sin stærke Indflydelse paa alle Befolkningsklassers økonomiske Interesser.

Lønmodtagerne — Arbejdere, Funktionærer og Tjenestemænd — har ikke opnaaet en tilstrækkelig Forhøjelse af Pengelønningerne til at sikre dem en uformindsket Realløn, og Krigstidens Prisstigninger har derfor trykket deres Levefod føleligt. Under disse Forhold er det naturligt, at en stor Del af Befolkningen maa følge Priskontrollen med vaagen Kritik og være parat til at raabe Vagt i Gevær, saafremt Prismyndighederne synes at savne Nidkærhed i Tjenesten eller at slække paa Lovens Bud.

Den anden Part, de erhvervsdrivende, maa vel erklære sig enige i, at en effektiv Priskontrol er et samfundsmæssigt Gode, hvis den kan hindre Inflation og modvirke, at Priserne ved Krigens Slutning har hævet sig til et skyhøjt Niveau, men dette forhindrer ikke, at det for den enkelte erhvervsdrivende altid vil være en Fordel, om han for sit eget Vedkommende kan holde sig klar af Priskontrollen. Foruden den rent økonomiske Interesse, der ligger i at forhindre Indtægtsbegrænsninger, spiller det ofte en nok saa stor Rolle, at ekstraordinære Prisforskrifter altid og i alle Lande maa gaa imod de nedarvede Forestillinger, der under normale Forhold er knyttet til fornuftigt Købmandsskab. Prislovens Paabud om »rimelig Pris« falder saaledes ingenlunde sammen med Købmandens gamle Opfattelse af samme Begreb. Endelig kommer hertil, at Priskontrollen medfører Indgreb og »Pøsekigeri« i den erhvervsdrivendes fri Dispositionsret paa det maaske allermost saarbare Punkt, Prisfastsættelsen.

At de ovennævnte modstridende økonomiske, politiske og ideologiske Interesser og Synspunkter maa give Anledning til et be-

tydeligt Konfliktstof omkring Priskontrollens Oprettelse og Arbejde, er indlysende.

Det er Hensigten med disse Sider at søge at give et noget mere sammenhængende og alsidigt Billede af Priskontrollens Problemer end det, der almindeligvis er fremgaaet af den offentlige Diskussion fra Talerstole og Avisspalter. At Forfatteren føler sig som Part i Sagen, er der derimod ikke lagt Skjul paa.

De følgende Sider er delt i tre Afsnit: I. Priskontrollens historiske Udvikling fra Krigens Begyndelse indtil Udgangen af 1942, paa hvilket Tidspunkt Artiklen er skrevet; II. En kortfattet Gennemgang og Belysning af de nugældende Prisforskrifter og Priskontrollens Arbejde; og III. Et Forsøg paa en Vurdering af de hidtil indvundne Resultater og Erfaringer.

I. UDVIKLINGEN 1939—1942.

Da Krigen brød ud, var Prisaftaleloven¹⁾ i Kraft, og det i Henhold til denne Lov nedsatte Priskontrolraad var midt i sin første Funktionsperiode. Dette Raads Navn var maaske den Gang noget misvisende, thi uanset at Prisaftalelovens § 12 gav Raadet visse vage Prislovsbeføjelser, maatte Institutionens Hovedopgave dog blive at skabe en Trust- og Kartelkontrol²⁾. Prisaftaleloven var — i hvert Fald i sit Ordvalg — præget af den økonomiske Liberalismes omfattende Mistro over for alle Prisbindinger. Prisaftaler og Prisbestemmelser skulde anmeldes, registreres og delvis offentliggøres, og Priskontrolraadet skulde paase, at de ikke medførte »urimelige Priser eller andre samfundsmæssigt urimelige Indskrænkninger i den fri Erhvervsudøvelse«. Som Midde til at løse denne Opgave havde Raadet Beføjelse til at give Paalæg om Aftalers eller Bestemmelers fuldstændige eller delvise Ophævelse, men en afgørende Svaghed ved dette Magtmiddel var, at et af Raadet givet Paalæg med opsættende Virkning kunde indbringes for Domstolene, og at det endelige Resultat af en for Raadet indbragt Pris- eller Erhvervsfrihedssag derfor kunde forhales i Aarevis. Prisaftaleloven var saaledes præget af et Misforhold mellem de yderst omfattende Opgaver, Loven havde taget op, og de Magtmidler, der samtidig var givet Admini-

¹⁾ Lov Nr. 158 af 18' Maj 1937 om Prisaftaler m. v., der midlertidig blev sat ud af Kraft ved den første Prislov.

²⁾ Jfr. Holger Koed: Priskontrollen. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1937. S. 357—378.

strationen i Hænde til disse Opgavers Løsning. Selv om Prisaftaleloven kun er suspenderet og ifølge Prisloven atter skal træde i Kraft, naar denne udløber, er det i Dag vanskeligt at tænke sig, at man efter de under Krigen indvundne Erfaringer skulde vende tilbage til en i Maal og Midler uændret Prisaftalelov.

Prisaftaleloven har dog ikke været uden Indflydelse paa Krigstidens Priskontrol. Loven var i Kraft i de første 9 Maaneder af Krigen, og Rester af Prisaftaleloven findes stadig i Prisloven¹⁾. Prisaftalelovens største Betydning for Priskontrollen under Krigen laa imidlertid i, at den tillod en lille Stab af Embedsmænd²⁾ i to Aar før Krigens Udbrud at opnaa en vis begrænset Indsigt i Priskontrolproblemer og dertil knyttede Erhvervsspørgsmaal, en Erfaring, som man f. Eks. i Sverige savnede.

Ved Krigens Udbrud maatte det være klart for enhver, at Prisaftaleloven intet Værn ydede mod urimelig Udnyttelse af Krigskonjunkturer og uberettigede Prisforhøjelser, og allerede den 3' September 1939 udsendte Handelsministeriet en Bekendtgørelse³⁾, hvori det hed: »Udnyttelse paa det indenlandske Marked af den forhaandenværende Situation til en Forhøjelse af den procentvise Avance ud over den i vedkommende Branche sædvanlige (»Vare-aager«) er forbudt«. Bestemmelsen var saaledes yderst kortfattet, og Tilsynet med dens Overholdelse var henlagt til Politiet. De første Uger af Krigen var Priskontrolraadet saaledes ikke inddraget i Priskontrolarbejdet. Dette blev dog ændret, og efter at Bekendtgørelsen havde været i Kraft i 3 Uger, fremkom Formanden for Priskontrolraadet efter Aftale med Handelsministeren med en offentlig Redegørelse⁴⁾, hvori han bl. a. udtalte, at Bekendtgørelsen fastsatte »... at man ikke maa forhøje tilstedeværende Varers Udsalgspris paa Grundlag af det højere Prisniveau, hvortil den nye Vare af samme Art skal fremskaffes«. Denne den første offentlige Fremhæven af Kostprisprincippets Indførelse i Prisforskrifterne vakte en uhyre Opsigt, da Erhvervslivet som Hovedregel ikke havde forstaaet Bekendtgørelsen i Overensstemmelse med

¹⁾ Jfr. Prislovens §§ 10, 11, 12, 14, 17 og 18.

²⁾ Ved Krigens Udbrud bestod Priskontrolraadets Sekretariat af 1 Raadsformand, 1 Kontorchef og 4 Sekretærer, det samlede Personales Antal var 21, ved Prislovens Ikrafttræden den 12' Juni 1940 var Personalets Antal 28 og ultimo 1942 138.

³⁾ Handelsministeriets Bekendtgørelse af 3' September 1939 angaaende Forbud mod ekstraordinært Opkøb af Varer og mod ekstraordinær Forhøjelse af Varepriser.

⁴⁾ Jfr. Hovedstadspressen den 24' September 1939.

Raadsformandens Fortolkning. En voldsom Agitation, der satte sig stærke Spor i Dagspressen, blev derefter iværksat imod 3' September-Bekendtgørelsen og Kostprisprincippet.

Det havde i Forvejen ikke været Hensigten, at Bekendtgørelsen af 3' September skulde have længere Varighed, og under den Diskussion, der opstod omkring Kostprisprincippet's Proklamation, maatte det forekomme særlig paakrævet hurtigt at søge 3' September-Bekendtgørelsen erstattet med udførligere Forskrifter.

Allerede den 29' September afgav Priskontrolraadet efter Handelsministeriets Opfordring et »Forslag til en paa længere Tids ekstraordinære Forhold sigtende Prisordning«. Hovedtanken i dette Forslag var, at Kostprisprincippet skulde være den almindeligt gældende Retsregel for Prisdannelsen paa alle Omraader, hvor der ikke var givet særlige Bestemmelser; derimod skulde Importørerne og de Producenter, der anvendte importerede Varer i deres Fremstillingsvirksomhed, have Ret til inden 14 Dage efter Lovens Ikrafttræden at foretage Anmeldelse til Priskontrolraadet om, at de anvendte Genanskaffelsesprisprincippet. Hvad Nettoavancen angaar, blev det foreslaaet, at der for den enkelte Vare kun maatte beregnes den før Lovens Ikrafttræden inden for den paagældende Virksomhed sædvanlige Avance i Kroner og Ører.

De af Erhvervenes Hovedorganisationer samtidig med Raadets Forslag rejste Krav gik ud paa Indførelsen af et ubegrænset Genanskaffelsesprisprincip og Tilladelse til procentvis uændret Nettoavance.

Ved Bekendtgørelsen af 19' Oktober 1939¹⁾ imødekom Regeringen i det store og hele Erhvervslivets Krav. Et »modificeret« Genanskaffelsesprisprincip blev indført, idet man af Forbudet mod »urimelig Konjunkturgevinst« maatte slutte, dels at Konjunkturgevinster i Almindelighed var tilladt, dels at der var nogle Konjunkturgevinster, der ikke var tilladt; hvilke disse sidste var, meldte Bestemmelsen imidlertid intet om, og da Bekendtgørelsen ikke var

¹⁾ Handelsministeriets Bekendtgørelse af 19' Oktober 1939 om Varepriser m. v., § 7: »Ved Salg af en Vare maa Prisen ikke beregnes saaledes, at der derved indvindes urimelig Konjunkturgevinst eller en Nettoavance, der procentvis overstiger den inden for vedkommende Branche før 3' September 1939 ved Salg af en saadan Vare sædvanlige Nettoavance. Ved Prisberegningen vil det yderligere være at iagttage, at Nettoavancen ikke som Følge af Prisstigning for Varen maa andrage et større Beløb end den tidligere ved Salg af et tilsvarende Kvantum af vedkommende Vare sædvanlige absolutte Nettoavance med et Tillæg, der staar i rimeligt Forhold til øget Risiko og stedfunden Stigning i Landets almindelige Prisniveau.«

ledsaget af Motiver eller andre Kommentarer fra Regeringen, var det overladt til Priskontrolraadet, der i denne Bekendtgørelse i Modsætning til dens Forgænger udtrykkeligt havde faaet tillagt Tilsynet med Prisudviklingen og Bekendtgørelsens Overholdelse¹⁾, at løse dette og andre Tvivlsspørgsmaal, Bekendtgørelsen rejste. Spørgsmaalet om rimelige eller urimelige Konjunkturgevinster løstes paa den Maade, at Raadet i alle Tilfælde, hvor Varelageret ikke overskred »normal« Størrelse, godkendte den fulde Konjunkturavance, uanset hvor høj den paa Grund af Prisstigningen maatte vise sig at være, medens man i Tilfælde, hvor Varelageret var større end »normalt«, modsatte sig en Prisforhøjelse, indtil Varelageret var bragt ned paa »normal« Størrelse. De sidstnævnte Tilfælde var ikke mange.

Langt større Vanskeligheder voldte Bestemmelsen om, at der til den absolutte Nettoavance pr. Vareenhed før Krigen maatte lægges »et Tillæg, der staar i rimeligt Forhold til øget Risiko og stedfunden Stigning i Landets almindelige Prisniveau«, hvorved den procentvise Nettoavance før Krigen dog ikke maatte overskrides. Hvad Tillægget for »øget Risiko« angik, stillede Priskontrolraadet sig paa det Standpunkt, at det heromhandlede Risikobegreb ikke kunde antages at henvise til en Konjunkturrisiko (Prisfaldsrisiko), thi for denne havde Erhvervslivet faaet fuld Kompensation gennem Genanskaffelsesprisprincippets Indførelse, og yderligere Risikopræmie maatte ogsaa ud fra Erhvervslivets egen Argumentation være aabenbar urimelig. Der maatte altsaa kunne godtgøres andre ganske særlige Risici — som f. Eks. en ganske ekstraordinær Debitorrisiko — for at faa Raadet til at anerkende et Risikotillæg. Der blev i Bekendtgørelsens Gyldighedsperiode kun godkendt 2 à 3 saadanne Risikotillæg. Hvad endelig angik Tillægget for »stedfunden Stigning i Landets almindelige Prisniveau«, var dette maaske Bekendtgørelsens allerdunkleste Punkt. Hvis Bestemmelsen skulde forstaas bogstavret, skulde enhver Stigning i det »almindelige Prisniveau« medføre en Avancestigning, der atter vilde medføre en Prisstigning o. s. v., o. s. v. En i sine Konsekvenser saa aabenbar urimelig Forstaaelse af en Priskontrolbestemmelse maatte selvsagt forkastes, og Raadet indtog da det Standpunkt, at Bestemmelsen om »Dyrtdstillæg til Nettoavancen« maatte opfattes i Tilslutning til den omtrent samtidig gennemførte Overenskomst om de pristalsregulerede Arbejds-

¹⁾ Jfr. § 14, Stk. 1.

lønninger¹⁾, saaledes at kun de erhvervsdrivende, der indtægtsmæssigt var at sidestille med Lønarbejderne, havde Krav paa Dyrtidstillæg. I Bekendtgørelsens Gyldighedsperiode godkendte Raadet vistnok kun eet saadant Tillæg²⁾.

Ved 19' Oktober-Bekendtgørelsen blev der endvidere nedsat en fra Priskontrolraadet adskilt Prisnoteringskomité³⁾, der havde til Opgave at fastsætte vejledende Prisnoteringer, som de erhvervsdrivende ikke var pligtige at overholde. Formaalet med Prisnoteringerne var utvivlsomt, at man samtidig med at indføre Genanskaffelsesprisprincippet mente at maatte sørge for, at de til enhver Tid gældende normale Markedspriser blev slaaet fast paa en eller anden Maade, da dette Princip ellers kunde føre til betydelige Misbrug. Prisnoteringskomitéen fik dog ikke større Betydning. Inden Komitéen blev ophævet ved den første Prislov, havde den fastsat Prisnoteringer for 8 Varegrupper⁴⁾, men det er næppe det almindelige Indtryk, at Prisnoteringerne inden for selv dette begrænsede Omraade øvede nogen afgørende Indflydelse.

Hverken Prisnoteringskomitéen eller Priskontrolraadet havde efter 19' Oktober-Bekendtgørelsen Ret til at fastsætte Maksimalpriser. De to Prisorganer kunde i Fælleskab indstille Maksimalpriser til Handelsministeriet eller Landbrugsministeriet⁵⁾. Dette var en lang og trang Vej, og det kan derfor ikke undre, at der indtil den første Prislovs Ikrafttræden kun blev fastsat Maksimalpriser inden for i alt 8 Vareomraader⁶⁾.

Hvad der tynger haardst paa 19' Oktober-Bekendtgørelsens Debetside, var imidlertid ikke de Administrationsvanskeligheder, den medførte, men derimod, at Erhvervslivet — bortset fra det relativt lille Erhvervsomraade, der ikke kunde forhøje sine Priser uden forud indhentet Tilladelse fra Priskontrolraadet⁷⁾ — frit

¹⁾ Overenskomstforslaget var af 31' Oktober 1939 og blev endeligt vedtaget af Hovedorganisationerne den 13' November 1939 til øjeblikkelig Ikrafttræden.

²⁾ Vedrørende Udregningen af Landsbysmedenes Priskurant.

³⁾ Jfr. §§ 1—4. Priskontrolraadets Formand var dog Næstformand i Prisnoteringskomiteen.

⁴⁾ Vegetabilske og animalske Olier, Foderstoffer, Jern, Brændselsolier, Garner, tørrede Frugter, Ris og raa Kaffe.

⁵⁾ Jfr. § 4.

⁶⁾ Korn og Klid, Mel og Brød, Brænde, Petroleum, Tørv, Brunkul, Margarine og Sæbe.

⁷⁾ Jfr. Priskontrolraadets Fortegnelse af 23' Oktober 1939 over Varer og Varegrupper, der omfattes af den ved § 13 i Handelsministeriets Bekendtgørelse af 19' Oktober 1939 om Varepriser m. v. foreskrevne Anmeldelsespligt.

kunde forhøje sine Priser ud fra hver enkelt erhvervsdrivendes egen Fortolkning af Bekendtgørelsens yderst uklare, generelle Prisberegningforskrift. De deraf følgende Ulemper for Prisdannelsen og Priskontrollen er endnu ved Udgangen af 1942 ikke ganske overvundet.

Det blev imidlertid ikke Prismyndighedernes eller den national-økonomiske Sagkundskabs Kritik af 19' Oktober-Bekendtgørelsen, der bragte den til Fald, men derimod Begivenhederne den 9' April 1940. Paa denne Dag følte det næsten selvfølgelig at gribe til saa kraftige Midler som muligt for at bremse en panikpræget Prisstigningsbølge, og et generelt Prisstop indførtes¹⁾. Prisstoppet blev — efter at det første Chok over Begivenhederne den 9' April havde lagt sig — næppe særlig effektivt overholdt, og Priskontrolraadet havde ikke paa dette Tidspunkt en tilstrækkelig indarbejdet Organisation til at kunne overvaage Prisstoppet. Medvirkende til at nedbryde Respekten for Prisstoppet var det, at Regeringen saa sig nødsaget til at give efter for Landbrugets Krav om, at Kød og Flæsk skulde undtages fra dette²⁾.

Den 12' Juni 1940 ophævedes Prisstoppet samt Resterne af 19' Oktober-Bekendtgørelsen, og den første Prislov traadte i Kraft, og dermed sluttede det første — og vel nok mest bevægede — Kapitel af Priskontrollens Historie under Krigen. Det var Eksperimenternes Tid. I Løbet af $\frac{3}{4}$ Aar blev saa at sige enhver Mulighed prøvet: procentvis uændret Avance og Kostprisprincip — modificeret uændret Avance i Kroner og Øre og modificeret Genanskaffelsesprisprincip — generelt Prisstop (med Dispensationer) — uændret Avance i Kroner og Øre og Kostprisprincip.

Tiden er næppe inde til at fælde en endelig Dom over nogen Del af Krigstidens Prispolitik, men det har Interesse at paapege, at Priskontrollen under denne Krig er blevet handicappet af en meget ugunstig Start. Dels var de Vaaben, der blev givet Prismyndighederne i Hænde til Kampen mod Prisstigningerne, for svage — ja delvis uanvendelige. Dels var Zig-Zag-Kursen i Prispolitikken lidet egnet til at give Erhvervslivet den Respekt for Prisforskrifter og Priskontrol, som er en nødvendig Forudsætning for, at dette Arbejde skal kunne lykkes.

¹⁾ Handelsministeriets Bekendtgørelse af 9' April 1940, § 1, 1' Stk.: »Ved Salg af en Vare er det indtil videre forbudt uden Samtykke af Priskontrolraadet at beregne en højere Pris end den, som var lovligt gældende den 8' April 1940.«

²⁾ Jfr. Meddelelse af 30' April 1940 fra Handelsministeriet.

Men er det sagt, at Prispolitikens Kurs det første $\frac{3}{4}$ Aar svingede omtrent hele Kompasset rundt, maa det ogsaa siges, at efter den første Prislov har Kursen ligget fast og er holdt uden Vaklen. De Lovændringer, der har fundet Sted siden den første Prislov, har næsten alle været Udtryk for Ønsker, som Lovens Administration har fremkaldt hos Prismsyndighederne, og som saa at sige organisk er vokset frem af den daglige Administration — ofte i den Form, at Reglerne først er blevet praktiseret som hensigtsmæssige Fortolkninger af den eksisterende Lov for dernæst at faa sit endelige Stempel ved den kommende Lovrevision.

Forud for den første Prislov¹⁾ havde Priskontrolraadet udarbejdet et Lovudkast²⁾, der i det væsentlige dannede Grundlaget for Prisloven. Blandt de af Udkastets Forslag, der ikke blev gennemført, kan dog nævnes, at Raadet foreslog, at dets Afgørelser skulde være endelige, og at der skulde tillægges Raadet en Tvangskartelleringsbeføjelse, der i Raadets Forslag havde faaet den vidtgaaende Form, at Raadet skulde kunne give Paalæg om »Opretelse af nye eller Udvidelse af bestaaende Samarbejdsformer vedrørende Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold«.

Den anden Prislov³⁾ indførte Bestemmelsen om, at der ikke maatte indregnes en større Andel af Generalomkostninger i den enkelte Vares Pris end under normale Forhold sædvanligt. Endvidere blev der indføjet en Bemyndigelse for Raadet til at udstede Prisstop for 3 Maaneder ad Gangen for bestemte Varers eller Branchers Vedkommende. Endelig blev der givet Beføjelse til at kræve Prisskiltning og Prislister ophængt.

Den tredje Prislovs⁴⁾ Behandling paa Rigsdagen bragte — skønt der ikke i Lovens Tekst blev foretaget nævneværdige Ændringer — ved en Betænkning fra Folketingets Udvalg en betydningsfuld Ændring i Generalomkostningsregelen⁵⁾.

¹⁾ Lov Nr. 306 af 30' Maj 1940 om Priser m. v.

²⁾ Rigsdagstidende 1939—40. Folketingets Forhandlinger. Tillæg A. Sp. 4831—4836.

³⁾ Lov Nr. 652 af 17' December 1940 om Ændring i Lov Nr. 306 af 30' Maj 1940 om Priser m. v.

⁴⁾ Lov Nr. 147 af 31' Marts 1941 om Forlængelse af og Ændring i Lov Nr. 306 af 30' Maj 1940 om Priser m. v., jfr. Lov Nr. 652 af 17' December 1940.

⁵⁾ Betænkning afgivet af Folketingets Udvalg den 26' Marts 1941: ».... enig i, at der i den enkelte Vareenheds Pris ud over det samme Beløb, som normalt før Krigen, højst vil kunne medregnes et Tillæg svarende til Prisstigningen for de Ydelser, hvis Betaling hidtil er henført til den paagæl-

Den fjerde Prislov¹⁾ medførte en Ændring i Priskontrolraadet's Organisation, idet Institutionen blev delt i Priskontrolraadet, Priskontrolraadet's Forretningsudvalg og Prisdirektoratet. Nyordningen og de med denne følgende Nyudnævnelser medførte en betydelig Styrkelse af Priskontrollens Autoritet.

Den femte Prislov²⁾ medførte en Bemyndigelse for Handelsministeren til at bestemme, at Priskontrollen med Banker, Sparekasser og Forsikringselskaber skal henlægges til de respektive særlige Tilsynsorganer efter nærmere fastsatte Regler. Denne Bemyndigelse kan formentlig ventes benyttet i Begyndelsen af 1943.

II. NUGÆLDENDE PRISLOV OG PRISKONTROL.

Prislovens Hovedbestemmelser for Prisberegningen findes i Lovens § 8³⁾.

Disse Bestemmelser hviler i Særdeleshed paa tre Hovedprincipper: Kostprisprincippet, Princippet om den konstante Nettoavance og Princippet om de faste Omkostningers Indregning i Varepriserne.

dende erhvervsdrivendes Generalomkostninger, samt de Lønomkostninger, som er nødvendige for Bevarelsen af det hidtidige Personale.« Rigsdagstidende 1940—41. Folketingets Forhandlinger, Tillæg B, Sp. 989—992.

¹⁾ Lov Nr. 474 af 22' November 1941 om Priser m. v.

²⁾ Lov Nr. 472 af 28' November 1942 om Priser m. v.

³⁾ § 8: »Urimelige Priser og Forretningsbetingelser er forbudt.

Ingen Varepris maa ansættes højere, end hvad der for vedkommende Vare svarer til virkelig medgaaede, nødvendige Udgifter til Varens Indkøb eller Fremstilling samt Forhandling og Transport med Tillæg af en rimelig Nettoavance. Ved Fastsættelsen af Nettoavancen vil det yderligere være at iagttage, at den hverken procentvis eller absolut maa overstige den Nettoavance, der paa det Tidspunkt, da Lov Nr. 306 af 30' Maj 1940 traadte i Kraft, var sædvanlig inden for vedkommende Branche ved Salg af et tilsvarende Kvantum af vedkommende Vare. For Tjeneste- og Transportydelser gælder tilsvarende Bestemmelser.

Ved Ansættelsen af en Vares Pris maa der ikke til Dækning af Generalomkostninger i den enkelte Varenheds Pris indregnes et større Beløb end under normale Forhold sædvanligt med et Tillæg svarende til den gennemsnitlige Prisstigning for de Ydelser, som sædvanligt henføres til de erhvervsdrivendes Generalomkostninger. Uanset denne Bestemmelse skal rimelige Lønomkostninger, som er nødvendige for Bevarelsen af en Virksomheds hidtidige Personale, kunne indregnes i Priserne, medmindre disse derved maatte blive urimeligt høje. Priskontrolraadet kan i saa Henseende fastsætte de fornødne Begrænsninger.

1. **Kostprisprincippet** er slaaet fast i § 8, 2' Stk., hvori det hedder, at kun virkelig medgaaede Udgifter til en Vares Indkøb eller Fremstilling samt Forhandling eller Transport maa medregnes i Prisen. Bestemmelsen forbyder saaledes ganske kategorisk ved Prisberegningen at tage noget Hensyn til den Pris, som den paagældende Vare kan genanskaffes til paa Salgstidspunktet.

Som det fremgaar af Redegørelsen for Priskontrollens historiske Udvikling, har der staaet megen Strid om dette principielle Forbud mod Beregning af Konjunkturgevinster.

Fra Erhvervsside er det for det første hævdet, at Kostprisprincippet vilde medføre, at Virksomhederne »vilde arbejde sig fattigere og fattigere«, idet de under Prisstigningen med en given Driftskapital kun kunde omsætte mindre og mindre Varemængder.

Fra Prismyndighederne er det heroverfor gjort gældende, at selv om Argumentet er aritmetisk rigtigt, kan det ikke tillægges større Betydning, da den faldende Varemængde inden for de fleste Omraader kræver mindre Driftskapital, og et eventuelt Laanebehov for Tiden forholdsvis let lader sig dække.

Erhvervslivets egentlige Hovedargument mod Kostprisprincippet har imidlertid været, at naar Erhvervslivet skal bære Risikoen for Konjunkturtab, naar Prisfaldet efter Krigen sætter ind, maa det ogsaa have Ret til at beregne sig Konjunkturavance, saa længe Prisstigningen finder Sted, i hvilken Forbindelse der i Regelen særlig henvises til Risikoen ved Erstatningsvarer.

Prismyndighederne har aldrig prøvet at feje dette i sig selv tungtvejende Argument af Bordet eller benægte Muligheden af, at der f. Eks. for visse Erstatningsvarer, hvis Anskaffelse kan udskydes gennem længere Perioder, kan opstaa betydelige Tab. Derimod har man fremhævet, at Argumentet om »Tabet i den sidste Ende« forudsætter, at Erhvervslivet ikke hidtil har opnaaet Konjunkturgevinster, at Varelagrene er lige saa store ved Pris-

---

Priskontrolraadet kan tillade, at ensartede Varepartier, der er indkøbt til forskellige Priser, kan sælges til en Gennemsnitspris, udregnet efter Priser og Mængde. Priskontrolraadet kan endvidere, hvor Omstændighederne taler herfor, efter Forhandling med vedkommende Erhvervsorganisationer eller Brancheforeninger tillade, at Avancebegrænsningen sker gennem Fastsættelse af hertil sigtende Bruttoavancer.

Saafernt det i paakommende Tilfælde findes paakrævet, kan Priskontrolraadet tillade Ansættelse af højere Priser end hjemlet ved Bestemmelserne i 2det og 3die Stykke, ligesom Priskontrolraadet i øvrigt under særlige Omstændigheder kan foretage Afvigelser fra Forskrifterne i 3die Stykke.«

faldet, som de var under Prisstigningen, og at Prisfaldet efter Krigen bliver lige saa stort som Prisstigningen under Krigen. Nu er Forholdet imidlertid som tidligere omtalt, at det var tilladt at beregne Genanskaffelsespris i første Halvdel af 1940, og at Importvarepristallet og Engrospristallet den 1' Juli 1940 var steget med henholdsvis 67 % og 49 % i Forhold til Juli 1939. Det maa saaledes have været betydelige Konjunkturavancer, der er taget hjem i Krigens første $\frac{3}{4}$ Aar, hvor Varelagrene var størst, hvortil kommer Muligheden af uretmæssige Konjunkturgevinster efter denne Tid. At endvidere Varelagrenes Størrelse ved Krigens Afslutning kun vil være en ringe Brøkdel af, hvad de var ved Krigens Begyndelse, vil næppe nogen benægte. Ingen kender Størrelsen af det kommende Prisfald, men Sandsynligheden taler for, at Fredsslutningen i første Instans vil følges af en Prisstigning og ikke af et Prisfald. Tonnageknapheden og formentlig en stærk Valutaknaphed vil antagelig forhale Prisfaldets Komme, saaledes at der gives Erhvervslivet en Dispositionsfrist, der yderligere vil kunne forlænges ved Anvendelsen af Import- og Prisreguleringer med dette Formaal for Øje; hvorvidt de sidstnævnte Foranstaltninger vil blive sat i Kraft, beror dog selvsagt ganske paa de politiske Forhold paa det paagældende Tidspunkt. Prismsyndighederne har saaledes alt i alt ment det berettiget at advare mod alt for haandfaste Analogislutninger fra den første Verdenskrig og dens Eftervirkninger.

En uimodsigelig praktisk Vanskelighed ved Kostprisprincippets Anvendelse ligger deri, at Princippet medfører forskellige Priser paa ensartede Varer, der sælges samtidigt, alt efter om Varerne har ligget kortere eller længere Tid paa Lager. Dette Resultat strider stærkt mod Erhvervslivets nedarvede og tillærte Forestillinger om »naturlig Prisdannelse«, men har ikke i Praksis voldt saa store Vanskeligheder, som man paa Forhaand skulde være tilbøjelig til at tro. For at mildne de praktiske Besværligheder har Priskontrolraadet Bemyndigelse til at tillade Beregning af Gennemsnitspriser, men Raadet modtager ikke mange saadanne Ansøgninger.

Lige saa lidt som i Nationaløkonomiens Politik iøvrigt findes der selvfølgelig nogen »videnskabelig Sandhed« som Svar paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Kostprisprincip eller Genanskaffelsesprincip er det »samfundsøkonomisk rigtige« Grundlag for Prisberegningen. Kostprisprincippet vil altid give den haardeste og mest effektive Kontrol, men en Priskontrol kan meget vel opbyg-

ges paa og administreres efter Genanskaffelsesprisprincippet, saaledes som Sverige har vist det. Spørgsmaalets Besvarelse maa bero paa en politisk Vurdering af den givne økonomiske og politiske Situation. Ved Kostprisprincippet's Indførelse den 30' Maj 1940 var Motivet sikkert i første Række at søge i, at Inflationsfrygten paa dette Tidspunkt førte til Afskaffelsen af de pristalsregulerede Arbejds lønninger, og at en konsekvent Politik samt Hensynet til den politiske Ligevægt da ogsaa maatte kræve en drastisk Prispolitik. Stærkt medvirkende var dog sikkert, at man var klar over, at efter 9' April 1940 kunde Spørgsmaalet om Kostpris eller Genanskaffelsespris ikke øve megen Indflydelse paa, hvor mange Varer Importørerne kunde og vilde skaffe til Landet, ligesom der ogsaa herskede Klarhed over, at med en fra Verdensmarkedet saa fuldstændig løsrevet Økonomi som Danmarks efter 9' April vilde et paa Ideen om »normale Markedspriser« hvilende Genanskaffelsesprisprincip kunne blive særdeles farligt.

2. Princippet om den konstante Nettoavance findes ligesom Kostprisprincippet i § 8, 2' Stk., og paabyder, at Nettoavancen hverken procentvis eller absolut maa overstige den Nettoavance, der var sædvanlig inden for vedkommende Branche ved Salg af et tilsvarende Kvantum af vedkommende Vare paa det Tidspunkt, da Prisloven traadte i Kraft, hvilket som Hovedregel, da Lovens Bestemmelse herom maa ses i Tilslutning til de tidligere Bestemmelser, vil sige, at Nettoavancen i Kroner og Ører ikke maa være højere, end den var før Krigens Begyndelse.

Princippet om den konstante Nettoavance slaar altsaa ubetinget og kategorisk fast, at de erhvervsdrivende ved deres Avanceberegning ikke maa tage noget Hensyn til, at Vareprisen er steget, uanset hvor stor denne Stigning maatte have været. Dette Princip gaar ligesom Kostprisprincippet imod den almindelige købmandsmæssige Indstilling og Praksis og har som Følge heraf ogsaa vakt en Del Strid. Motiveringen for Princippet er, at da Prisstigningen er Udtryk for en Nedgang i Samfundets samlede Realindtægt, vilde det ikke kunne anses for stemmende med selve Tanken om Priskontrol, om de erhvervsdrivende netop paa Grund af denne Indtægtsnedgang skulde kunne opnaa større Nettoavance end hidtil, da dette jo kun kunde forværre Indtægtsnedgangen yderligere for det øvrige Samfund. Hertil kommer, at det modsatte Princip — den procentvis uændrede Nettoavance — ligefrem præmierer dyrere Indkøb og Produktion, hvilket i sig selv maa anses for uholdbart.

Rigtigheden i denne Motivering er vist nok ved Udgangen af 1942 almindelig anerkendt. De Indvendinger, der fremkommer mod Princippet om den konstante Nettoavance, gaar i Regelen mere ud paa at paapege Vanskelighederne ved i Praksis at arbejde med dette Princip, idet det hævdes, at en meget stor Del af Erhvervslivet, i Særdeleshed inden for Handelen, ikke kender sin Nettoavance paa den enkelte Vareenhed og langt mindre ved, hvad den har været i Sommeren 1939.

Prismyndighederne har for saa vidt anerkendt det berettigede i dette Argument, som de allerede fra Priskontrollens Begyndelse i vidt Omfang er gaaet over til at regulere Handelens Bruttoavance i Stedet for Nettoavancen. I Praksis foregaar Reguleringen da paa den Maade, at man gaar ud fra den Bruttoavance, der blev indvundet i Juli 1939 og forhøjer den med en Procentsats, som efter stedfundne Undersøgelser skønnes at give Dækning for de siden da indtrufne Omkostningsstigninger. Denne Fremgangsmaade har sikkert været uundgaaelig, men nægtes kan det ikke, at den ofte kan virke ret summarisk, og at man løber Fare for at undervurdere de Omkostningsbesparelser, der paa saa mange Maader har gjort sig gældende for Salg og Distribuering under Krigen.

3. Princippet om de faste Omkostningers Indregning i Varepriserne findes i § 8, 3' Stk.

Som Hovedregel for Prisberegningen gælder Bestemmelsen i § 8, 2' Stk., at virkelig afholdte Udgifter kan indregnes i Varepriserne. Men fra denne Bestemmelse er der gjort en vigtig Undtagelse i § 8, 3' Stk., hvori det hedder: »Ved Ansættelsen af en Vares Pris maa der ikke til Dækning af Generalomkostninger i den enkelte Vareenhedspris indregnes et større Beløb end under normale Forhold sædvanligt med et Tillæg svarende til den gennemsnitlige Prisstigning for Ydelser, som sædvanligt henføres til de erhvervsdrivendes Generalomkostninger.«

Bestemmelsens Ordlyd omhandler altsaa Generalomkostningerne i Modsætning til Stykomkostningerne, men der er næppe Tvivl om, at den Sondring, Bestemmelsen tager Sigte paa, er Sondringen mellem faste Omkostninger og løbende Omkostninger, saaledes at de Omkostninger, der ikke maa forhøjes under en Omsætningsnedgang, er de faste Omkostninger, d. v. s. Afskrivninger, Vedligeholdelse, Husleje o. s. v., medens løbende Omkostninger som Raavarer og Arbejds løn falder uden for Reglen.

Endvidere er Reglen — i Modsætning til de to førnævnte Prin-

cipper, der er ubegrænsede — modificeret væsentligt ved Afsnitets 2. Punktum, hvori det hedder: »Uanset denne Bestemmelse skal rimelige Lønomkostninger, som er nødvendige for Bevarelsen af en Virksomheds hidtidige Personale, kunne indregnes i Priserne, medmindre disse derved maatte blive urimeligt høje.«

Den Del af Lønningerne, der falder ind under de faste Omkostninger, saasom Funktionærlønninger, kan altsaa ogsaa under Omsætningsnedgang indregnes fuldt ud i Varepriserne. Derimod tillader Prismyndighederne ikke, at ogsaa Direktørers eller andre Lederes Lønninger indregnes paa samme Maade som Funktionærernes, hvilket Standpunkt er tiltraadt af Ankenævnet og Handelsministeren.

Princippet om de faste Omkostningers Indregning i Varepriserne har ogsaa givet Anledning til en Del Strid, og det er fra Erhvervsside hævdet, at Princippet vil svække Erhvervslivet, efterhaanden som Omsætningerne overalt maa falde, saaledes at Landets Erhvervsliv, naar det ikke opnaar sædvanlige Afskrivinger m. v. under Krigen, vil gaa svækket ud af denne og ikke med tilstrækkelig Kraft vil kunne paabegynde Opbygningsarbejdet, naar Krigen er forbi.

Mod dette Argument har Prismyndighederne anført, at det for Erhvervslivet er almindeligt forekommende, at det i Krisetider ikke kan opnaa fuld Dækning for alle faste Udgifter, og at det saaledes ikke er et nyt og uhørt krævende Princip, der herved er slaaet fast. Forskellen er blot, at den nuværende Krise ikke er en Afsætningskrise.

Endvidere er det anført, at i de Tilfælde, hvor en Produktion er gaaet helt i Staa paa Grund af Raastofmangel, er der ingen Mulighed for at faa Kompensation for de faste Udgifter, der ogsaa skal afholdes i Stilstandsperioder, og at det vilde være urimeligt, om de Virksomheder, der kunde opretholde en lille Produktion, skulde være saa meget mere gunstigt stillet end de, der laa helt stille.

Endelig, og det har sikkert været det afgørende Synspunkt, vilde Princippet om fuld Dækning for de faste Udgifter under formindsket Produktion kunne føre til aabenbart urimelige Priser, der vilde komme til at staa i grelleste Modsætning til Prislovens øvrige Principper og hele Formaal.

I Tilslutning til de almindelige Retsregler for Prisdannelsen i Prislovens § 8 maa ses Forskrifterne i Handelsministeriets Bekendtgørelse af 11' Juni 1940 om Varesalg, i Særdeleshed Be-

stemmelsen i § 1, om, at Mellemandel ud over, hvad der er sædvanligt inden for den paagældende Branche (Kædehandel), er forbudt, medmindre den sker uden Avance.

Prismyndighederne har Ret til at dispensere fra alle de tre nævnte Hovedprincipper i Prisloven. Dette er ogsaa sket i en Række Tilfælde, men der er ikke gjort Reklame herfor, og Retningslinierne for Dispensationerne har været, at disse kun er givet, hvor Hensynet til Produktionens eller Omsætningens Opretholdelse har krævet det.

Foruden de Pligter, Prislovens § 8 paalægger de erhvervsdrivende, paalægger den ogsaa Prismyndighederne en Række Pligter og Bemyndigelser.

I Prislovens § 8, 1' Stk., staar, at urimelige Priser og Forretningsbetingelser er forbudt. Denne Regel er paa sin Vis den vigtigste Bestemmelse i hele Prislovgivningen og kunde staa som et Motto over det efterhaanden store Kompleks af Love, Bekendtgørelser m. v. paa dette Omraade.

Bestemmelsen er en almindelig Retsregel, som de erhvervsdrivende paa egen Haand og uden særlig Anvisning fra Myndighederne skal rette sig efter. Naar den alligevel er nævnt under Priskontrollens Bemyndigelser i Stedet for under Erhvervslivets Pligter, er Grunden den, at man næppe med Rimelighed kan hævde, at Reglen giver de erhvervsdrivende nogen særlig udtømmende Vejledning med Hensyn til, hvordan de skal forholde sig.

Derimod giver Bestemmelsen Prismyndighederne Ret til at kontrollere og gribe ind over for enhver Pris her i Landet, ikke alene Varepriser, Tjenesteydelser og Transportydelser, som er omtalt i § 8, 2' Stk., men ogsaa Hotel- og Restaurationspriser, Biografpriser, Læge- og Sagførerhonorarer, Inkassogebyrer o. s. v., kort sagt, Bestemmelsen giver Prismyndighederne Ret til at gribe ind over for enhver Pris i Samfundet, for saa vidt den ikke er særlig undtaget ved Lovens § 1, jfr. senere.

I § 8, 2' Stk., giver Ordet »nødvendige« ogsaa Prismyndighederne en vis Beføjelse. Det staar i den Forbindelse, at det kun er nødvendige Udgifter, der maa indregnes i Varepriserne. Selv om en Udgift er faktisk afholdt, kan Priskontrollen altsaa skønne over, hvorvidt den er købmandsmæssig eller samfundsmæssig uforvarselig eller blot overflødig, og eventuelt bestemme, at den ikke maa medregnes i Varepriserne.

Priskontrollens Magtmidler findes i Prislovens §§ 13, 11 og 14.

Maksimalpriser har under denne Krig været Prismsyndighedernes mest anvendte Magtmiddel. Der er ved Udgangen af 1942 ca. 3.300 Maksimalpriser i Kraft inden for 108 Varegrupper¹⁾. Maksimalprisen anvendes i Særdeleshed, hvor Formaålet er at binde store Kredse af Sælgere, og er derfor meget benyttet for Salget af Landbrugsvarer og for Detailhandelsomsætningen. Salget af Levnedsmidler er saa stærkt maksimalprisbundet, at ca. 90 % af Værdien af de Levnedsmidler, der indgaar i det skrællede Pristals Budget, er underkastet Maksimalprisregulering i den ene eller anden Form. For de tilberedte Levnedsmidler er der samtidig med Maksimalprisfastsættelsen foretaget en Standardisering, jfr. i Særdeleshed Prisordningerne for Leverpostej, Kødfars, Fiskefars og Pølser. Inden for Beklædning og Fodtøj vinder Maksimalpriserne og -avancerne mere og mere frem, ofte i Forbindelse med Standardisering af Produktionen, hvilket Maksimalhabitter, Maksimal sokker, Maksimalundertøj og Maksimalsko er kendte Eksempler paa. Omsætningen af indenlandsk og udenlandsk Brændsel er fuldstændig bundet af Maksimalpriser eller -avancer.

Ved Fastsættelsen af en Maksimalpris siger det sig selv, at Maksimalprisen maa være saa høj, at det kan betale sig for et tilstrækkeligt Flertal af Producenterne at fremstille den paagældende Vare, og det maa ikke alene kunne betale sig, det maa ogsaa i det mindste kunne betale sig lige saa godt som at anvende Produktionsapparatet til anden Produktion, medmindre man samtidig med Maksimalprisfastsættelsen kan gennemføre Bestemmelser om Tvangsproduktion, som Tilfældet f. Eks. er med Korn og Brænde.

Men selv om Produktionen under Maksimalprisregulering er tilstrækkelig, er det en ofte gentaget Klage, at de normale Handelsled overspringes, og at Fordelingen til Forbrugerne bliver uretfærdig.

Dette gælder ikke for rationerede Varer, thi hvor et Maksimalprissystem støttes af en Rationering, vil Fordelingsproblemet i Regelen være løst, saaledes at de følgende Betragtninger kun har Gyldighed for ikke-rationerede Varer, men som bekendt er det

---

¹⁾ Varegrupperne fordeler sig saaledes: Vegetabiliske Levnedsmidler 30, Animalske Levnedsmidler 22, Foderstoffer 4, Brændsel og mineralske Olier 12, Jern, Metaller og Produkter heraf 6, Bygningsmaterialer undtagen Træ 1, Træ og Papir 3, Tekstil og Konfektion 11, Huder, Læder, Skotøj 3, kemisk-tekniske Varer 13, andre Varer 3. Jfr. det af Prisdirektoratet udgivne Hæfte 5 »Maksimalpriser og -avancer samt Prisstopp«.

danske Rationeringssystem ikke særlig omfattende sammenlignet med andre europæiske Landes.

At der i Tiden ligger en Tendens til at søge at springe de normale Handelsled i Omsætningen, Grossisten og — i mindre Grad — Detaillisten, over, er rigtigt. Paa Grund af Vareknaphed og Pengerigelighed afsætter Varerne ofte sig selv uden de Salgsanstrengelser, det er Handelens Funktion at paatage sig. Fristelsen til at søge at tilrive sig en Del af Handelens Fortjeneste ved at springe den over er saaledes til Stede, men den er ikke saa meget betinget af selve Maksimalprissystemet som af den almindelige Vareknaphed. Tendensen bør imidlertid uanset dens Oprindelse bekæmpes, ikke alene for Handelens Skyld, men ogsaa fordi en Udelukkelse af den normale Handel begunstiger en skæv Fordeling af Varerne til Fordel for de Forbrugere, der har økonomisk Mulighed for at købe større Mængder direkte af Producenterne — altsaa en Forskydning i usocial Retning.

Prismyndighederne har derfor i den senere Tid søgt at bekæmpe denne Tendens ved at affatte en Række Maksimalprissystemer — for Æbler, Honning, Sild og gule Ærter — paa en saadan Maade, at der kun fastsættes en Maksimalpris ved Salg fra Producent, uanset om denne sælger til Grossist, Detaillist eller Forbruger, saaledes at Producenten ikke har nogen økonomisk Fordel ved at overspringe de normale Handelsled.

En Maksimalprisregulering maa saaledes betragtes som rigtigt gennemført, hvis den samtidig med en effektiv Forbrugerbeskyttelse opretholder Produktionen og fastholder Fordelingen gennem de sædvanlige Omsætningsled. Dermed være imidlertid ikke sagt, at Prismyndighederne bør afholde sig fra enhver Maksimalprisfastsættelse, der ikke paa Forhaand har Sandsynlighed for at kunne gennemføres paa en saa heldig Maade. Det er ikke svært at finde Eksempler paa Produktioner, for hvilke Prisspørgsmaalet er af en saadan social Betydning, at der indføres — eller fastholdes — Maksimalpriser, om hvilke Myndighederne i Forvejen ved, at disse ikke vil kunne undgaa at fremkalde en vis Produktionsnedgang. Ligeledes er der i nogle Tilfælde fastsat Maksimalpriser, der ikke saa meget skyldes Ønsket om at tilvejebringe en Forbrugerbeskyttelse for denne Vare, som de skyldes Hensynet til andre Produktionsgrene, der ønskes fremmet paa Bekostning af den maksimalprisregulerede; i saadanne Tilfælde har altsaa selve Hensigten med Maksimalprisfastsættelsen været en Produktionsbegrænsning. Hvorvidt Prisspørgsmaalet eller Forsyningsspørgsmaa-

let — eller muligvis helt andre Hensyn, som f. Eks. Beskæftigelses-spørgsmaalet eller udenrigspolitiske Hensyn — bør være overvejende, maa selvfølgelig afgøres rent konkret i hver enkelt Sag for sig, og Afgørelsen maa stundom lide under, at det under de nuværende Forhold oftest er meget vanskeligt paa Forhaand at kende Forholdet mellem Pris og udbudt Mængde.

Heller ikke Risikoen for, at Fordelingen vil svigte, kan i givet Tilfælde afholde fra Fastsættelsen af Maksimalpriser. Saafremt der imidlertid paa Forhaand maa næres alvorlige Betæneligheder i denne Retning, bør Maksimalprisordningen fra Begyndelsen kombineres med en Fordelingsordning med f. Eks. Autorisation af Handelsleddene, Kontingentering af Omsætningen eller lignende.

Men kan man som Hovedregel forlange af en rigtig gennemført Maksimalprisordning, at Produktionen ikke svinder ind, og at Handelen gaar ad de sædvanlige Kanaler, maa man til Gengæld ikke forlange, at Omsætningen og Fordelingen til Forbrugerne skal foregaa saa friktionsløst som under fri Prisdannelse. Under fri Prisdannelse kan alle, der vil betale den gældende Markedspris, købe saa meget, de ønsker — og i Reglen købe det i den nærmeste Butik paa det Tidspunkt, der passer dem.

Hensigten med en Maksimalprisfastsættelse er tvangsmæssigt at fastholde en lavere Pris end den frie Markedspris, eller med andre Ord en Pris, der ifølge selve sin Hensigt skal bevirke, at Efterspørgselen bliver større, end Udbudet kan tilfredsstille.

Under de nuværende Forhold, hvor ofte baade Sælger og Køber er præget af en Prisforhøjelsesmentalitet, der er fremkaldt af den almindelige Vareknaphed og Prisstigning paa andre Omraader, har der været en Række Tilfælde, hvor en pristrykkende Maksimalpris tilsyneladende har skabt en lige saa stabil Ligevægt mellem Udbud og Efterspørgsel som den tidligere, frie Markedspris, men disse Tilfælde vil være Undtagelser, der kun gør sig gældende paa de Omraader, hvor Varemængden er forholdsvis rigelig. Hovedreglen maa være, at en Maksimalpris, der medfører en lavere Pris end den, der ellers vilde have været gældende, skal medføre, at Forbrugerne ikke faar deres Efterspørgsel efter den maksimalprisregulerende Vare dækket — eller i hvert Fald ikke faar den saa let dækket som under normale Forhold, men i ugunstigste Tilfælde kommer til at staa i Kø og selv i gunstigste

kommer til at lide under Besværlighederne ved at gaa og spørge efter Varen i flere Butikker.

Den Stigning i Efterspørgselen, som en pristrykkende Maksimalprisfastsættelse medfører, hidrører ikke alene fra selve Prisfaldet, men i nogle Tilfælde nok saa meget fra, at den offentlige Maksimalprisfastsættelse med deraf følgende Presseomtale ofte virker som en stærk Reklame for den paagældende Vare, hvis Betydning saaledes fremhæves for alle Landets Forbrugere paa een Gang. Hertil kommer, at hvis Forbrugerne frygter, »at Maksimalprisen vil faa Varen til at forsvinde« — og støttes i denne Frygt af deres Avis — vil der kunne gøre sig visse Hamstringstilbøjeligheder gældende, der overgangsvis vil kunne forværre Forholdene betydeligt. Under en saadan manglende Ligevægt mellem Udbud og Efterspørgsel er Forbrugerne tilbøjelige til at klage over, »at Maksimalpriserne faar Varerne til at forsvinde«, hvad der kan være rigtigt set ud fra den enkeltes Synspunkt, men ikke ud fra et Samfundssynspunkt, saa længe Udbudet ikke svigter. Saadanne Fejlvurderinger af Maksimalprisens Virkninger har i det sidste Aar været hyppige. Et grelt Eksempel herpaa havde man i Offentlighedens Vurdering af Bærfrugt-Maksimalpriserne i Sommeren 1942, hvor Statistikken med al ønskelig Tydelighed viste, at Tilførslerne af Bærfrugt var upaaklagelige.

Maksimalavancer er et langt mindre anvendt Middel i Kampen mod Prisstigninger end Maksimalpriser. Der er ved Udgangen af 1942 ca. 200 Maksimalavancer i Kraft. Maksimalavancen, der ikke nær byder de kontrolmæssige Fordele som Maksimalprisen, anvendes kun i saadanne Tilfælde, hvor de produktionsmæssige og omkostningsmæssige Forhold ligger saa forskelligartede inden for en Produktionsgren, at en ensartet Maksimalprisfastsættelse enten vilde medføre en uforholdsmæssig høj Pris, eller at et stort Antal Virksomheder blev slaaet ud af Produktionen. Maksimalavancen er bl. a. anvendt for enhver Omsætning af indenlandsk og udenlandsk Brændsel, hvor de højst forskellige Transportomkostninger har forhindret Fastsættelsen af Maksimalpriser ved Salg til Forbruger. Kontrollen med Salg af indenlandsk Brændsel har givet Anledning til et stort Antal Tiltalesager.

En særlig Form for Maksimalavancen er Standardkalkulationen, der giver mere eller mindre specificerede Regler for Beregning af Materialeforbrug, Fabriksomkostninger og Bruttoavance. Saadanne Standardkalkulationer er med Held anvendt inden for Skotøjs- og Konfektionsindustrien.

Prisstopp er et i kontrolmæssig Henseende endnu svagere Magtmiddel end Maksimalavancen. Der er ved Udgangen af 1942 9 Prisstopp i Kraft. Prisstoppet anvendes i første Række som en foreløbig Foranstaltning, indtil en endelig Prisordning kan opbygges, men har ogsaa fundet Anvendelse som en mere permanent Foranstaltning paa saadanne Omraader, hvor de tekniske Muligheder for en ensartet Pris- eller Avanceordning ikke har kunnet findes; Prisstoppet for Skoreparationsarbejde er et Eksempel herpaa.

Monopol- og Kartelbestemmelserne findes i Prislovens § 11, hvor der er givet Regler for de Enkeltvirksomheder og Sammenslutninger, der ikke maa forhøje deres Priser uden forud indhentet Tilladelse fra Prismyndighederne. Bestemmelsen, der har sin Rod tilbage i Prisaftaleloven, blev indført ved 19' Oktober-Bekendtgørelsen og har været et af Priskontrollens mest virksomme Magtmidler. Den sidst udsendte Fortegnelse over de af Bestemmelsen omfattede Varer og Varegrupper¹⁾ omfatter 56 Varegrupper, men er langt fra fuldstændig, idet en Række Virksomheder senere har givet Tilsagn om ikke at ville forhøje deres Priser uden først at forelægge Sagen for Prisdirektoratet²⁾. Den forudgaaende Anmeldelsespligt for Prisforhøjelser er — inden for de forholdsvis begrænsede Omraader, hvor det er overkommeligt at praktisere den — takket være den individualiserende Behandling, den muliggør, paa een Gang den smidigste og mest effektive Form for Priskontrol. Den forudgaaende Anmeldelsespligt er selvfølgelig kun praktikabel inden for de Prisomraader, der beherskes af een, et Faatal eller en Sammenslutning af Virksomheder, hvilket i Reglen vil være identisk med Monopoler, Truste og Karteller, men dog inden for adskillige Omraader rækker videre end disse Begreber. Byggematerialebranchen er i Særdeleshed inde under den forudgaaende Anmeldelsespligt.

De Erfaringer, der under Krigen er indvundet paa disse Omraader, vil være af uvurderlig Betydning for Efterkrigstidens Monopol- og Kartelkontrol.

¹⁾ Priskontrolraadets Fortegnelse af 3' Juli 1940 over Varer, der omfattes af den ved § 11 i Lov Nr. 306 af 30' Maj 1940 om Priser m. v. foreskrevne Anmeldelsespligt.

²⁾ Antallet af behandlede § 11-Ansøgninger var i 1941 og 1942 henholdsvis 424 og 355, af disse Ansøgninger blev i de to nævnte Aar 180 og 175 tiltraadt, 191 og 125 blev nedskaaret og 53 og 55 helt afslaaet.

Paalæg i Henhold til Prislovens § 14 kan omfatte Ændringer i Priser eller Forretningsbetingelser samt Ændringer i eller Ophævelse af Aftaler, Vedtagelser eller Bestemmelser. Paalæg om Prisnedsættelser som Følge af en Sag, der er rejst ved Klage, Inspektør el. lign., forekommer dagligt. I 1941 udstedte Prisdirektoratet 254 og i 1942 532 Paalæg.

Anke i Henhold til Prislovens § 15 kan finde Sted til et Ankenævn paa tre Medlemmer. Dette bestaar af en juridisk Professor, der er udnævnt efter Indstilling af Den danske Handelsstands Fællesrepræsentation i Forbindelse med Industriraadet, en Nationaløkonom, der tidligere var Medlem af Priskontrolraadet, og som Formand en Højesteretsdommer. Det er forholdsvis faa Sager, der er indbragt for Ankenævnet, og kun i et Mindretal af disse er Priskontrolraadets Afgørelser ændret¹⁾. Ankenævnet har ingen selvstændig Resolutionsmyndighed, men foretager Indstilling til Handelsministeren, hvis Afgørelse er endelig. Handelsministeren følger i næsten alle Tilfælde Ankenævnets Indstilling.

Anke over Priskontrolraadets Afgørelser har ikke opsættende Virkning.

Kontrolmidlerne. Prismyndighederne har lagt megen Vægt paa at give Vejledning om Prisforskrifternes Indhold og forebygge Overtrædelser. Vejledning er givet i Form af Foredrag, Radioindlæg, Pressekommentarer til alle Prisordninger o. s. v. Maksimalpriser og -avancer samt Prisstop offentliggøres i alle Landets Aviser og samles og udgives periodevis i et Hæfte af Prisdirektoratet. Ligeledes forebyggende virker de efterhaanden talrige Paabud om Prisskiltning²⁾, der bl. a. er knyttet til næsten alle de maksimalprisregulerede Levnedsmidler, der udstilles til Salg i Butik. Paa samme Maade virker de store Maksimalpristavler²⁾, der skal ophænges synligt for Publikum i Butikkerne.

De efterforskende Kontrolmidler bestaar i Priskontrolraadets Rejseinspektører, de lokale Prisudvalg og Politiet.

¹⁾ I Aarene 1940 (fra 12^e Juni), 1941 og 1942 er der til Ankenævnet indgaet henholdsvis 19, 30 og 27 Sager. 10 Sager er under Nævnets Behandling trukket tilbage af Klageren. I de 54 Klagesager, hvori der er afgivet Indstilling til Handelsministeren, er der i 39 Sager indstillet, at Priskontrolraadets Afgørelse stadfæstes, medens Indstillingen i 15 Tilfælde gaar ud paa en Ændring af Raadets Afgørelse.

²⁾ Jfr. Prislovens § 13. Der findes Maksimalpristavler for Kolonialvarer, Kød og Flæsk, tilberedte Kødvarer, Fodtøj, Trikotage og Cykelgummi.

Priskontrollen har ved Udgangen af 1942 11 Rejseinspektører, der er brancheuddannede inden for forskellige Vareomraader, og som til Stadighed berejser Provinsen eller inspicerer i København.

Lokale Prisudvalg¹⁾ findes i hver Købstad og hver Amtsraads-kreds, hvor henholdsvis Borgmesteren og Amtmanden er Formand. Det egentlige Priskontrolarbejde i Provinsen er dog de fleste Steder gledet næsten helt over til Politiet²⁾. I Storkøbenhavn findes et fælles Prisudvalg for København, Frederiksberg og Gentofte.

Politiet udfører et stort, selvstændigt Arbejde med Prissager, og Prisdirektoratet har et omfattende og intimt Samarbejde med saavel Politi som Anklagemyndighed. I hver Politikreds er der oprettet et særligt Krisekontor for Pris- og Rationeringssager.

Prisdirektoratet modtog i 1941 og 1942 henholdsvis 2,234 og 4,172 Klager over Priser, der har vakt Mistanke om Overtrædelse af Prisforskrifterne. Ved Maaned for Maaned at følge disse Klagers Fordeling paa de forskellige Brancher har man kunnet danne sig et Indtryk af Forbrugernes skiftende Interesse for de forskellige Varegrupper. I 1941 var de »førende« Brancher: Manufaktur 395, Brændsel 239, Kød og Flæsk 224, Tobak 215, Kolonial 143, Cykler m. v. 84; i 1942: Manufaktur 666, Kød og Flæsk 560, Brændsel 354, Frugt 295, Tobak 287, Kolonial 170.

Straffebestemmelserne³⁾ for Overtrædelser af Prislovens og Prismyndighedernes Forskrifter er efter dansk Retsopfattelse uomtvistelig strenge og giver ikke Domstolene den sædvanlige Frihed med Hensyn til Straffastsættelsen, hvad man har ment nødvendigt dels af generalpræventive Hensyn, dels af Hensyn til Vanskeligheden ved at konstatere Overtrædelsernes fulde Omfang.

I 1941 og 1942 er der fældet Dom i 572 Prissager⁴⁾, i hvilke der er konfiskeret ca. 1 Mill. Kr. og idømt Bøder paa ca. 1 $\frac{1}{3}$ Mill. Kr., hvortil kommer Frihedsstraffene. Flere af de Tiltalesager, der er under Forberedelse, vil i Løbet af 1943 bringe disse Tal betydeligt i Vejret.

¹⁾ Jfr. Prislovens § 16, 2' Stk.

²⁾ En Undtagelse danner Aarhus og enkelte andre Byer, hvor Prisudvalget har ansat lokale Inspektører.

³⁾ Jfr. Prislovens § 19.

⁴⁾ Det er muligt, at ikke alle Domme i Prissager er indberettet til Prisdirektoratet, og at denne Oversigt saaledes ikke er fuldstændig.

Priskontrollens administrative Opbygning¹⁾ er tredelt.

Prisdirektoratet varetager de daglige Forretninger. Undersøgelser- og Tiltalsager afgøres som Hovedregel i Direktoratet.

Priskontrolraadets Forretningsudvalg bestaar af fire Medlemmer, en Jurist som Formand og tre Nationaløkonomer. Hos Udvalget, der normalt holder Møde to Gange ugentligt, ligger Priskontrollens egentlige Ledelse. I Udvalgets Møder deltager uden Stemmeret Prisdirektoratets Direktør og Kontorchef samt en Repræsentant for henholdsvis Handelsministeriet og Landbrugsministeriet.

Priskontrolraadet — der har 17 Medlemmer og 4 tilfornede — holder normalt et ugentligt Møde. Alle større Sager og Sager af principiel Betydning forelægges Raadet.

En Prissag kan saaledes — om galt skal være — passere følgende fem Instanser: Prisdirektoratet — Priskontrolraadets Forretningsudvalg — Priskontrolraadet — Ankenævnet — Handelsministeren.

III. PRISKONTROLLENS EFFEKTIVITET.

For den store Offentlighed har der ikke været nogen Tvivl om, hvordan Priskontrollens Resultater burde bedømmes: steg Detailpristallet, var Priskontrolraadets Arbejde forfejlet — blev Detailpristallet holdt nogenlunde uforandret, havde Raadet i det store og hele røgtet sin Opgave vel.

Selv om det for de sagkyndige selvfølgelig har staaet klart fra Priskontrollens Oprettelse, at en ensidig Placering af Ansvaret for Prisniveauets Bevægelser hos Priskontrolraadet var forfejlet, maa det dog være forbundet med visse Vanskeligheder for udenforstaaende at danne sig et fuldstændigt Billede af de Begrænsninger, som retlige, politiske og økonomiske Forhold skaber for den direkte Priskontrols Beføjelser.

Det maa da blive en naturlig Slutning at forsøge en kortfattet Gennemgang af disse Begrænsninger og dermed optrække Grænser og Maal for Priskontrollen i dens nuværende Skikkelse. Det er imidlertid klart, at vi hermed befinder os i Centrum af Dagens

¹⁾ Jfr. den af Handelsministeriet den 29' November 1941 fastsatte Forretningsorden for Priskontrolraadet.

politiske Begivenheder, og at ikke alle Sider af Spørgsmaalet lader sig drage offentligt frem.

Blandt de mange økonomiske Faktorer, der uden for Priskontrolraadets Magtomraade øver deres Indflydelse paa Pris- og Omkostningsniveauet, skal følgende fremhæves: Import- og Eksportvarernes Priser; Valuta- og Pengepolitikken; de af Lovgivningsmagten og Landbrugsministeren fastsatte Priser paa Landbrugsvarer; Skatter og Afgifter, Statens Tilskud og det offentlige Priser; Ejendomspriserne og Huslejen; Skibsfartens Fragtrater og de af den tyske Værnemagt her i Landet betalte Priser.

Prismyndighederne, der er bundet til at godkende nødvendige Omkostningsstigningers Indregning i Varepriserne, er ude af Stand til at dæmme op for en Prisstigning, der hidrører fra Stigninger i Importvarernes Priser. Dette synes næsten for stor en Selvfølgelighed til at nævne, hvis Tilfældet ikke havde været, at dette Forhold ved adskillige Lejligheder er blevet glemt i de to første Aars offentlige Debat om Priskontrollen og dens Effektivitet. Importvarepristallet steg indtil Februar 1941 med 107 %, ved Udgangen af 1941 var det steget med 118 %, og i 1942 steg Pristallet næsten ikke, saaledes at Stigningen ved Udgangen af 1942 udgjorde 120 %, alt med Juli 1939 som Basis. Denne Standsning i Importvarernes Prisstigning fra Februar 1941 var den første vigtige Forudsætning for en heldig gennemført Prispolitik.

Medvirkende til Importprisernes Stabilitet i 1942 var den den 23^e Januar 1942 gennemførte Kroneopskrivning med ca. 8 %. Selv om Landbrugets Indtægter ikke maatte berøres af Kroneopskrivningen, og en Opgørelse af dens samlede Værdi vanskeligt lader sig foretage, er der ud fra Prismyndighedernes praktiske Erfaringer ingen Grund til at bagatellisere Kroneopskrivningens Betydning.

De importregulerende Myndigheder har — i Modsætning til Prismyndighederne — en vis Mulighed for at modarbejde Importprisforhøjelser, dels gennem Prisbindingsaftaler med Importlandene, hvoraf langt den mest betydende er Prisbindingsaftalen af Marts 1941 med Tyskland, og dels gennem Muligheden af at nægte Importtilladelse, naar Importprisen skønnes at være aabenbart urimelig, en Mulighed, der i særlig Grad gør sig gældende ved Vareudvekslingsforretninger. At Foranstaltninger af denne Art vil møde store Vanskeligheder i en varehungrende Tid, siger imidlertid sig selv.

Selv om næsten al Eksport nu er begrænset gennem Kontingentering, har Eksportpriserne dog stadig en overordentlig Betydning for det indenlandske Priseniveau. Det er Prismyndighedernes Erfaring, at selv i saadanne Tilfælde, hvor Eksportkontingentet er ringe i Forhold til den samlede Produktion, er det forbundet med betydelige Vanskeligheder at fastholde en lavere Pris paa Hjemmemarkedet end den, der er gældende til Eksport¹⁾, medmindre man samtidig gennemfører en Udligningsordning, saaledes at alle Producenter opnaar samme Pris, uanset om Leverancen sker til Hjemmemarkedet eller til Eksport²⁾.

De fleste Eksportvarer er underkastet Priskontrol. Kontrollen udøves for Landbrugsvarernes Vedkommende af Landbrugsministeriet og for den ekstraordinære Industrieksports Vedkommende af et af Udenrigsministeriet nedsat Udvalg, hvis daglige Arbejde forestaas af en kommitteret. Priskontrolraadet har et nært Samarbejde med Landbrugsministeriet angaaende dette Ministeriums Prisfastsættelser for Eksportvarer.

Priserne paa Korn, Smør og Sukker er fastsat af Lovgivningsmagten, Prisen paa Flæsk af Landbrugsministeren, Mælkepriserne i Byerne fastsættes kommunalt. De i 1939 og 1940 gennemført Kornprisforhøjelser øvede en afgørende Indflydelse paa Prisen for de fleste Landbrugsprodukter og dermed for Priseniveauet. Efter Margarineproduktionens Ophør i 1941 er Smørprisen en af de Priser, der har størst social Betydning. Udgifterne til Brød, Mel, Smør, Mælk, Ost, Flæsk og Sukker udgør 31 % af det skrællede Pristals Budget og 57 % af Budgettets Udgifter til Fødevarer. Stabilitet i disse Landbrugsvarers Priser er saaledes den anden vigtige Forudsætning for Muligheden for at fastholde Priseniveauet.

Løn- og Arbejdsforhold er ved Prislovens § 1 udtrykkeligt undtaget fra Priskontrolraadets Omraade. Mellem Prismyndighederne og Arbejds- og Forligsnævnet, der har det endelige Ord i disse Spørgsmaal, er der intet Samarbejde — end ikke et Personfællesskab. Det er flere Gange af Medlem af dette Nævns Formandsskab, Professor *Thorkil Kristensen*, fremhævet, at den manglende Koordination af Løn- og Prispolitikken maa anses for en af de store Svagheder ved den nuværende statsregulerede

¹⁾ Jfr. f. Eks. Æbleordningen 1941—42, hvorved der fastsattes Priser, der var ca. 20 % lavere end Eksportpriserne.

²⁾ Jfr. f. Eks. Smørordningen.

Økonomi. De pristalsregulerede Arbejds lønninger fra 13' November 1939 til 30' Maj 1940 er ofte med Rette blevet kritiseret ud fra et konjunkturpolitisk Synspunkt, selv om Kritikken har skudt langt over Maalet i de Tilfælde, hvor den i dette Lønningssystem har villet se en af Hovedaarsagerne til dette Tidsrums voldsomme Prisstigninger, der hovedsagelig skyldtes Importprisernes og Fragt-raternes Stigning. Ud fra et priskontrolmæssigt Synspunkt var der endvidere paa Forhaand Grund til at se med Ængstelse paa Indførelsen af »det skrællede Pristal« den 1' December 1941¹⁾ til Vejledning for Arbejds- og Forligsnævnets Formandsskab. Det maa dog erkendes, at den i 1941 og 1942 i Praksis førte Lønpolitik — ud fra et Priskontrolsynspunkt — næppe lader sig kritisere. Den førte Lønpolitik har været den tredje betydningsfulde Forudsætning for Muligheden for at føre en effektiv Prispolitik.

Indtægtsskatternes Betydning som konjunkturpolitisk Instrument er i den senere Tid Gang paa Gang blevet stærkt fremhævet af Nationaløkonomerne og skal ikke her gøres til Genstand for yderligere Omtale²⁾.

Derimod er der maaske Grund til at fremhæve den Betydning for Omkostningsniveauet, der bør tillægges det offentliges egne Priser, herunder i Særdeleshed Priserne paa Gas og Elektricitet og Statsbanernes Takster. Det almindelige Hensyn til at begrænse Prisstigningen har i de fleste Tilfælde næppe været særlig tungtvejende ved disse Prisfastsættelser.

Fra Finansmyndighedernes Omraade skal endelig nævnes det efterhaanden ret stærkt udbyggede Tilskudssystem, hvorefter Statskassen paatager sig at hindre eller mildne Prisforhøjelser for en Række livsvigtige Varer. Det samlede Tilskudsbeløb paa Finansloven 1942—43 andrager ca. 160 Mill. Kr., hvoraf ca. 90 Mill. Kr. kommer Forbrugerne direkte til gode i Form af Rabatkort eller Indkøb af Levnedsmidler til trængende, medens ca. 70 Mill. Kr. udbetales i Tilskud til Producenterne for at hindre Prisforhøjelser. Tilskudssystemet, der saaledes i Dag er et vigtigt Middel i Kampen mod Prisstigningerne, er ud fra et konjunkturpolitisk Synspunkt kritiseret som indtægtsskabende. De 90 Mill. Kr. i Tilskud til Forbrugerne — hvoraf ca. 23 Mill. Kr. hidrører fra

¹⁾ Jfr. Lov Nr. 488 af 1' December 1941 om Tilføjelse til Lov om Arbejdsforhold.

²⁾ Skatter, Kontingenter o. lign. udgjorde for Oktober 1942 848 Kr. af Pristalsbudgettets samlede Udgift paa 5.018 Kr. Posten er siden Juli 1939 steget med 71 %.

Rabatkortene til Manufakturvarer og altsaa delvis kompenserer en Forbrugsafgift — kan imidlertid ikke ud fra dette Synspunkt med større Ret kritiseres end en hvilken som helst Forøgelse af de sociale Udgifter. De 70 Mill. Kr., der udbetales Producenterne, omfatter Tilskud til Rugbrød, Smør, Konsummælk, Tørv m. v. Saa fremt Valget i alle disse Tilfælde har staaet mellem en Prisforhøjelse eller et Statstilskud, kan Tilskuddet næppe kritiseres ud fra et konjunkturpolitisk Synspunkt, da det maa være af største Betydning at undgaa det Pres paa Arbejdslønningerne, som en Prisforhøjelse for uundværlige Levnedsmidler nødvendigvis maa medføre, ligesom det maa være magtpaaliggende at undgaa den generelle Stigning i Industriens Omkostningsniveau, som en Prisforhøjelse for Tørv er ensbetydende med. Det skal derimod indrømmes, at der kan være en Fare ved Tilskudssystemet, hvis Udviklingen skulde gaa i Retning af, at det blev politisk lettere at ændre en paa Grundlag af en Omkostningsanalyse truffen Afførelse fra Priskontrollen ved at appellere til Statskassen end ved at fortsætte Drøftelserne med Prismyndighederne.

Huslejen er underkastet en særlig Ordning, men er maaske den mest effektivt og haardhændet regulerede af alle Priser¹⁾. Ejendomspriserne falder ligeledes uden for Priskontrollens Forretningsomraade.

Skibsfartens Fragtrater havde fra Krigens Udbrud og indtil 9' April 1940 en afgørende Indflydelse paa Prisniveauet, men deres nuværende Betydning bør ej heller undervurderes, hverken for Importens Vedkommende (f. Eks. for udenlandsk Brændsel og Trælast) eller for den indenlandske Søtransport (jfr. f. Eks. Tørv, Brunkul, Korn, Mel og Cement). Kontrollen med Fragtraterne er overladt Fragtnævnet, der overvejende bestaar af Skibsfartens egne Mænd. Efter hvilke Retningslinier denne Kontrol udøves, savner Prismyndighederne Kendskab til.

For Bankers, Sparekassers og Forsikringsselskabers Rente-, Gebyr- og Præmieberegning vil der som allerede nævnt antagelig i nær Fremtid blive givet særlige Forskrifter, hvorefter Banktilsynet, Sparekassetilsynet og Forsikringsraadet skal føre Avancekontrol paa disse Omraader.

De af den tyske Værnemagt her i Landet betalte Priser øver en betydelig Indflydelse paa Prisniveauet paa mange Omraader, men i Særdeleshed for Byggematerialer, Entreprenørarbejde

¹⁾ Huslejen er siden Juli 1939 steget med 6 % og udgør Oktober 1942 524 Kr. i Pristalsbudgettet.

og Vognmandskørsel. Den principielle Hovedregel for Salg til Værnemagten er, at alt saadant Salg skal ske i Overensstemmelse med Prisloven, Maksimalpriserne og de øvrige Prisforskrifter. Udenrigsministeriet fører Tilsyn paa dette Omraade.

Saa vidt de politiske og retlige Begrænsninger i Priskontrolraadets Beføjelser. Men ogsaa inden for Prismyndighedernes egentlige Magtomraade sætter selve de økonomiske Forhold ret snævre Grænser.

Priskontrollen magter ikke at hindre de Prisstigninger, der er Følgen af, at der nu her i Landet maa produceres Erstatningsvarer, der er dyrere end de tidligere Importvarer. Den indenlandske Brændselsproduktion er det betydningsfulde Eksempel paa denne Art Prisstigninger¹).

Priskontrollen kan ej heller — hvis dens Indgreb ikke skal hæmme Produktionen — forhindre, at en Nedgang i Industriens Omsætning ofte kræver større variable Omkostninger pr. Vareenhed, f. Eks. til Arbejds løn og Kraft.

Hvor stor en Indflydelse Priskontrollen i dens nuværende Form har haft og kan have i Retning af at forhindre samfundsmæssigt unødvendige Omkostningsstigninger inden for de enkelte Virksomheder eller Brancher, er det vanskeligt at skaffe sig et ganske klart Overblik over. Nogle af Prismyndighedernes mest virksomhedsfulde Resultater er opnaaet ved Indførelsen af de s t a n d a r d i s e r e d e Maksimalvarer inden for Fødemidler og Beklædningsgenstande. Paa disse Omraader er Prismyndighedernes Indflydelse paa Fremstillingsomkostningerne utvivlsom. Det kan antagelig med Rette hævdes, at denne Indflydelse strækker sig videre end til Maksimalvarerne, men det maa muligvis indrømmes, at Indflydelsen uden for dette Omraade har været af en noget tilfældig Karakter. For saa vidt angaar Omkostningsreguleringen maa Prismyndighederne selvsagt være i intimt Samarbejde med de produktionsregulerende Myndigheder, Handelsministeriet og Direktoratet for Vareforsyning²). Imidlertid har de produktionsregulerende Myndigheder delvis andre Retningslinier for deres Virksomhed end de prisregulerende. For de produktionsregulerende Myndigheder træder Hensynet til den billigst mulige Produktion og Omsætning som Hovedregel i Baggrunden til Fordel for Hensynet

¹) Brændsel, Belysning udgør Oktober 1942 341 Kr. i Pristalsbudgettet. Posten er siden Juli 1939 steget med 111 %.

²) Dette Samarbejde er bl. a. sikret ved, at Direktøren for Direktoratet for Vareforsyning er Medlem af Priskontrolraadets Forretningsudvalg.

til en retfærdig og ligelig Fordeling mellem de forskellige Udøvere inden for den produktions- eller omsætningsregulerede Branche.¹⁾ Retfærdighedskriteriet vil her i Regelen være en Status quo-Betragtning paa Basis af »Normalaaret« enten før Krigen, eller før Produktionsreguleringens Paabegyndelse eller et Kompromis herimellem. Det behøver ikke nærmere Paavisning, at Status quo-Betragtningens Respekt for de velerhvervede Rettigheder under en synkende Omsætning kan komme til at staa i Modsætning til de prisregulerende Synspunkter, og i flere krigsførende Lande er man da ogsaa gaaet langt i Retning af Tvangsrationalisering af Produktion og Omsætning.

Som Priskontrollens centrale Opgave i dens nuværende Form bliver da tilbage at forhindre de Prisstigninger, der set fra Udbudssiden skyldes Avanceforøgelser, og set fra Efterspørgselsiden skyldes Vareknapheden, Stigningen i Pengeindtægterne og de ledige Pengekapitaler.

Ser man paa, hvordan denne Opgave er røgtet over for de forskellige Erhverv, da har Handelen den Dobbeltstilling, at det paa een Gang er forholdsvis let at priskontrollere den enkelte handlende, men kræver et uhyre stort Kontrolapparat at priskontrollere Handelen i sin Helhed paa effektiv Vis. Overfor den enkelte handlende eller Handelsbranche er det forholdsvis let²⁾ at fastsætte, hvad der maa anses for en »normal« Handelsavance pr. Vareenhed før Krigen og at regulere denne i Forhold til de siden Krigens Begyndelse indtrufne Ændringer i Omkostningsforholdene. Men i en Tid, hvor de fleste Varepartier kan skaffe betydelige Avancer hjem, hvis blot Indehaverne ikke tager det saa nøje med Ret og Moral, trives »Fidusmagerne« og »Hajerne« paa »den sorte Børs«. Det kan ikke i Almindelighed anses for »sort Børs«, at Handelsled overspringes, da dette i mange Tilfælde ikke er stridende mod gældende Ret;³⁾ »den sorte Børs« opstaar derimod, hvor Varer omsættes paa lyssky Vis uden Forretningspapirer til ulovligt høje Priser — i Regelen af »Handelsmænd«, der under normale Forhold

¹⁾ En vigtig Undtagelse har Konsummælkmejerierne dannet.

²⁾ Der gør sig selvsagt store Forskelligheder gældende for de enkelte Virksomheder inden for en Branche efter Størrelse, Karakter, Beliggenhed etc.; hertil kommer, at i de udprægede Konjunkturbrancher bliver Opgaven mere at fastsætte en rimelig Avance end at kontrollere en »normal« Avance. Ordet »forholdsvis« maa derfor læses med Eftertryk.

³⁾ Jfr. det tidligere under Maksimalpriser anførte.

ikke hører til Merkurs Sønner og med en eller anden Beværtning som »Børs«. Bekæmpelsen af »den sorte Børs« er hovedsagelig en Politiopgave. Der er Grund til at glæde sig over, at der her i Landet ikke hidtil synes at være foregaaet særlig store Omsætninger paa »den sorte Børs« — Metaller, Autogummi og indenlandsk Brændsel er Undtagelser — og i Særdeleshed Grund til at glæde sig over, at Handelen med Levnedsmidler hidtil i det store og hele synes at foregaa normalt — hvad der vistnok næppe er Tilfældet mange Steder i Europa i Dag.

Med Industrien har Priskontrollen fra sin Oprettelse haft et godt Samarbejde, der antagelig skyldes, at denne Erhvervsgruppe rent ideologisk stod mindre fjendtligt over for Prisbindinger, og at dens Hovedorganisation hurtigt blev indstillet paa at yde Kampen mod Inflationen al mulig Støtte. Priskontrollen med Industrien lettedes ogsaa ved de eksisterende Prisaftaler. Priskontrollen med den enkelte Industrivirksomhed og dens Kalkulationer er ikke vanskelig, saa længe Prismyndighederne har et direkte Sammenligningsgrundlag med Produktion, Pris og Regnskab under »normale Forhold«, men naar Produktionen bliver indrettet paa helt andre Produkter og Produktionsmetoder end tidligere, og Sammenligningsgrundlaget svigter, er en Kontrol med Forkalkulationer uhyre vanskelig, til Tider næsten ugørlig. Der er da ofte ingen anden Udvej end efter Virksomhedens og Priskontrollens bedste Skøn at ansætte en foreløbig Pris for saa at korrigere denne, naar Erfaringerne for en passende Regnskabsperiode foreligger.

Selv om der er foretaget en vis Kontrol med Priskuranterne for en Række Haandværksfag, er Haandværket dog en af de Erhvervsgrupper, der hidtil har været ude for den blideste Priskontrol.

Ved Prisdannelsen for Landbrugets, Skovbrugets, Mosebrugets, Havebrugets og Fiskeriets Produkter er de almindelige Prisforskrifter i Prislovens § 8 ikke til megen Nytte. Kontrollen med disse Priser maa føres ved Hjælp af Maksimalpriser, ofte udbygget i meget detaillerede Prisordninger. Grundlaget for denne Priskontrol kan paa Grund af forenet Produktion og Bedriftsstørrelsernes store driftsøkonomiske Forskelligheder ikke i saa høj Grad som for de andre Erhvervsgrupper bygge paa Omkostningsanalyser alene, men maa støtte sig til de mere almene prispolitiske og nationaløkonomiske Synspunkter. I samme Omfang denne Priskontrol fjerner sig fra de tekniske Omkostnings-synspunkter, faar imidlertid ogsaa de rent politiske Synspunkter

større Indflydelse. Ved Krigens Begyndelse havde Priskontrollen ingen Magt over denne Prisgruppe, hvis Bevægelser udelukkende kontrolleredes af Landbrugsministeren, i Løbet af 1941¹⁾ fik Priskontrollen imidlertid Indpas paa disse Omraader, og siden da maa Prismyndighedernes Indflydelse siges at have været voksende, selvom der — som ovenfor omtalt — stadig er betydelige Prisomraader, paa hvilke Priskontrollens Indflydelse kun er ringe.

Ser man paa Priskontrollens Resultater under eet, vil det af Afnittet om den historiske Udvikling fremgaa, at indtil Midten af 1940 var Prismyndighederne uden Mulighed for en virkelig Indflydelse paa Prisniveauet. Denne Indflydelse opbyggedes i Særdeleshed i Løbet af Aaret 1941, og ved dette Aars Udgang var i store Træk det Maksimalprissystem skabt, som sammen med § 8 er Hovedgrundlaget for den gældende Priskontrol.

Fra Midten af 1941 kan det siges at være lykkedes Prismyndighederne paa det Grundlag, der var skabt ved Standsningen i Importvarernes og Landbrugsvarernes Prisstigning og den førte Lønpolitik, i det store og hele at bremse Prisstigningen her i Landet. Medens Detailpristallet med Juli 1939 som Basis i Juli 1941 var steget med 50 %, udgjorde Stigningen i Oktober 1942 kun 55 %.

Der er imidlertid næppe mange Omraader, hvor det er saa farligt at slaa sig til Ro med foreløbige og tilsyneladende Sejre, som Prispolitikens. Herom gav den ved Udgangen af 1942 offentliggjorte Statistik over Skatteindtægterne i 1941²⁾ et kraftigt Advis. Denne Oversigt viste følgende Stigninger i Gennemsnitsindkomsten fra 1939 til 1941 for de forskellige Erhvervsgrupper: »Andre under Landbrug m. v.«, der i særlig Grad er præget af Fiskernes Indtægter, 58 %, »selvstændige Landbrugere« 53 %, »Andre selvstændige Erhvervsdrivende«, hvorunder indgaar Hotelejere, Restauratører, Vognmænd m. v., 39 %, »Haandværksmestre« 27 %, »Selvstændige Handlende« 22 %; samtidig var »Tjenestemænd o. l. samt Kontorpersonale iøvrigt« kun steget 7 %, »Funktionærer« 10 % og »Arbejdere i Haandværk og Industri« 11 %. Statistikken viser med en Tydelighed, der ikke lader sig omtviste, at Roen om Priserne er vundet paa Bekostning af en Indkomstforskydning til Fordel for de selvstændige erhvervsdrivende, i Særdeleshed inden

¹⁾ Jfr. f. Eks. Prisordningen for Kød og Flæsk, der paabegyndtes i April 1941. For Skovbrugets og Mosebrugets Vedkommende gjorde Prismyndighedernes Indflydelse sig dog gældende paa et tidligere Tidspunkt, sidst kom Fiskeriet ind under Priskontrollen.

²⁾ Jfr. Statistiske Efterretninger, 34' Aarg. Nr. 59.

for Fiskeri og Landbrug, og til Ugunst for Lønmodtagerne. Men Statistikken viser tillige, at der for næsten samtlige Erhvervsgrupper er en betydelig større Stigning i Indkomsten fra 1940 til 1941 end fra 1939 til 1940, saaledes at Gennemsnitsindtægten for samtlige Erhverv, der fra 1939 til 1940 var steget med 3 %, fra 1940 til 1941 steg med 14 %. Selv om 1941 bragte en Standsning i Prisstigningen, bragte Aaret altsaa ingenlunde en Standsning i Indtægtsstigningen. Forholdet mellem Mængden af Forbrugsvarer og de samlede Pengeindtægter har næppe ændret sig paa en fra et konjunkturpolitisk Synspunkt set beroligende Vis i 1942, idet Varemængden med Sikkerhed vides at være gaaet ned, medens Pengeindtægterne maa antages at have fortsat deres Stigning.

Den øjeblikkelige Ro om Priserne synes saaledes ikke at hvile paa noget stabilt Grundlag. Et voksende Misforhold mellem Varemængde og Pengeindtægter øver sit stærke Pres paa Priserne, og den nuværende Prisstabilitet er bygget op paa en Række — delvis skrøbelige — Forudsætninger, hvoraf en enkelt Svigten kan bringe Prisstigningen i Skred igen.

Det er derfor forstaaeligt, at ledende Nationaløkonomer i deres Nytaarsbetragtninger ved Aarsskiftet 1942—43¹⁾ placerede Kampen mod Prisstigningerne som det centrale Problem i Øjeblikkets økonomiske Politik. Samtidig med at Problemets Betydning blev fremhævet, blev det imidlertid kritiseret, at den direkte Priskontrol ikke havde faaet tilstrækkelig Støtte af andre indtægtsregulerende Foranstaltninger, og at Priskontrollen syntes at være splittet op hos for mange Myndigheder og at savne Koordination og samlet Plan.

Maaske kan disse Siders Opregning af de rent faktiske Forhold yde et Bidrag til Belysning af, hvorvidt der bør tages ved Lære af denne Kritik.

---

¹⁾ Jfr. Axel Nielsen i »Børsen« og Carl Iversen i »Politiken«.